

INSON INTELEKTUAL SALOHIYATNING MAMLAKAT SUVERENITETINI MUSTAHKAMLASHDAGI O‘RNI

Hamroyev Sanjar Samiyevich

Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD),

Toshkent kimyo-texnologiya instituti doktoranti,

“Ijtimoiy-siyosiy fanlar” kafedrasi katta o‘qituvchisi,

Tel : +998934615155,

e-mail : www.s.hamroyev28@gmail.com

ORCID: 0000-0001-7775-8483

Annotatsiya. *Insoniyat bir paytlari hayoliga ham keltirmagan g‘oyalar bugun globallashuv makonidan chiqib sayyoralararo muloqot maqomiga ko‘tarilib bormoqda. Hatto qudratli davlatlar o‘z imkoniyatlarini fazoda sinab ko‘rishmoqda. Oyni, Marsni o‘zlashtirish, samoviy kemalarda parvoz qilish odatiy holga aylanib bormoqda. Hattoki fazoda harbiy mashqlar o‘tkazish amaliyoti ham boshlab yuborildi. Bu esa davlatlar suvereniteti bora-bora kosmosda ham tatbiq etilishiga olib keladi. Mazkur maqolada inson intellektining mamlakat suverenitetini mustahkamlash uchun nechog‘li muhim ahamiyat kasb etishi falsafiy tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *inson, intellekt, intellektual salohiyat, ta‘lim, tarbiya, globallashuv, suverenitet, inson kapitali, ilmiy ijod erkinligi, fan, ishlab chiqarish.*

I. KIRISH

Davlatning ichki va tashqi siyosatda to‘la mustaqilligini hamda mamlakat hududida hokimiyatning oliyligini ifodalovchi tushuncha sifatida “Suverenitet” bugungi zamonaviy milliy davlatlar uchun muqaddas qadriyatga aylandi. Ayniqsa, uni mustahkamlash va qo‘ldan chiqarib yubormaslik uchun insoniyat oldida yangidan yangi sinovlar paydo bo‘lmoqda. Bunda esa inson tafakkuri, intellektual salohiyati muhim ahamiyat kasb etmoqda. Globallashuv sharoitida insonning aynan intellektual salohiyati orqali yuksalish imkoniyati tezlashmoqda. Bugun dunyoda ko‘plab kreativ fikrlaydigan qatlamda ana shu sifatning ustuvorligi ularning ijodida bardavomlikni saqlab qolmoqda. Masalan, tarixda ilk marta «SpaceX» xususiy kompaniyasining xalqaro kosmik stansiyaga fazogirlarni muvaffaqiyatli yetkazgani insonning fazoni o‘zlashtirish imkoniyatlarini yanada kengaytirib yubordi. Ayniqsa bu ishda davlat aralashuvining kuzatilmagani xususiy sektorning imkoniyatlari yuqori ekanligidan dalolat beradi. Hatto kompaniya rahbari Ilon Mask 2050 yilga borib Marsda 1 mln odamni yuborishini reja qilayotganini ma‘lum qildi. Qolaversa uning dunyoning istalgan burchagida internetga ulanish imkonini beradigan keng polosali «Starlink» tarmog‘ini joriy etish ishlarini yanada jadallashtirib yuborganligi bugun internetni cheklash bilan «ovora» bo‘layotgan ba‘zi davlatlar uchun noqulaylik tug‘dirishi tabiiy.

II. ADABIYOTLAR TAHLILI

Inson tafakkuri, uning intellektual salohiyati borasida qadim zamondan to shu bugungi kunga qadar sharq va g‘arb faylasuflari o‘z ta‘limot, nazariyalarini yaratib kelishgan. Jumladan, Qadimgi Sharq, xususan Xitoy falsafiy tizimlari asosan sotsiotsentrik kontseptsiyalardan iborat bo‘lib, ularda inson, odatda, jamiyat, sotsium

bilan uzviy bog‘liq deb qaraladi. “Ideal munosabatlar qonuni”ga odamlar o‘rtasida, oila, jamiyat, davlatda rioya qilish inson hayotining muhim ma’nosi hisoblanadi; bunga jamiyatda qabul qilmagan me’yorlar, qoidalar, rasm-rusumlar va shu kabilarga izzat-ikrom bilan yondashish imkoniyat yaratadi. Boshqacha aytganda, inson o‘z shaxsiy hayotini doim jamiyat ravnaqi, kamoloti bilan o‘lchashi lozim, xususan, u keyinchalik oila va davlatni takomillashtirishga harakat qilish uchun o‘zini kamol toptirishi lozim. Shu ma’noda mashhur qadimgi Xitoy faylasufi Konfutsiy (mil. av. 551-479-yillar)ning fikrlari diqqatga sazovor bo‘lib, u shunday deb saboq beradi: “qilmishlarning asoslari va tamoyillarini o‘rgansang, yaxshilik va yomonlik haqidagi fikrlaring (axloqiy bilimlar) barkamollikning eng so‘nggi darajasiga yetadi. Niyatlar sof va xolis bo‘lsa, qalb rostgo‘y va samimiy bo‘ladi. qalb rostgo‘y va samimiy bo‘lsa, inson to‘g‘ri yo‘lga kiradi, kamol topadi. Inson to‘g‘ri yo‘lga kirs va kamol topsa, oilada tartib o‘rnatiladi. Oilada tartib hukm sursa, xalqlarni boshqarish osonlashadi. Xalqlarni boshqarish osonlashsa, butun dunyo tinch-totuv yashaydi”¹³⁵.

Markaziy Osiyo mutafakkirlaridan Abu Nasr Forobiyning fikricha: “Inson shaxsini shakllantiradigan, uni boshqa maxluqotlardan ajratib turadigan va unda insoniy xislatlarni rivojlantiradigan narsa uning faol aqlidir. Bu kuch avvalboshda faqat qobiliyatdir, bu quvvat o‘ylash, mulohaza yuritishga qobil, ammo hayotga tatbiq etish, ya’ni joriy qilishga qobil emas”¹³⁶.

XVII – XVIII asrlarda yashab o‘tgan buyuk fransuz ma’rifatparvarlaridan Sharl Lui Monteskye « Qonunlar ruhi » asari orqali dastlab Yevropa, keyinchalik esa butun dunyoga keng tarqalgan huquqiy davlatchilik va unda shaxsning o‘rnini keng ochib bergan tamoyillarni ishlab chiqdi. U bu haqida shunday degan edi: “Agar men odamlarga o‘z Vatani, burchi, hukmdori va qonunlarini sevishlariga, har qanday mamlakat va boshqaruv sharoitida, ular tomonidan egallanadigan har bir lavozimda o‘zlarini baxtli his qilishlari uchun yangi asoslar topishiga turtki bera olsam, o‘zimni foniylarning eng baxtlisi, deb bilgan bo‘lardim”¹³⁷.

Zamonaviy globallashtirish avj olgan bugungi kunda esa inson, uning tafakkuri mahsuli bo‘lgan turli ixtirolar, kashfiyotlar mamlakat suverenitetini mustahkamlashda juda ham katta ahamiyat kasb etishi borasidagi qarashlar “inson kapitali” jumlasini orqali o‘z ifodasini topmoqda.

III. NATIJALAR

Ma’lumki, intellekt insonning zakovati, ma’naviyatini belgilovchi tushunchadir hamda intellektual salohiyat inson omili bilan uzviy bog‘liqdir. Shuning uchun ham «intellekt», «intelligensiya», «salohiyat» tushunchalariga to‘xtalib o‘tsak. «Ma’naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug‘ati»da uchala tushunchaga ham quyidagicha alohida ta’rif berilgan: «Intellekt (lot. intellectus – aql, idrok, zehn) – keng ma’noda: kishining voqea-hodisa mohiyatini to‘lalgicha bilishiga asoslangan va u orqali namoyon bo‘ladigan faoliyati; tor ma’noda: insonning tafakkur, fikr yuritish salohiyati»; «Intelligensiya (lot. intellegere – bilimli bo‘lish) – ijtimoiy tizimda

¹³⁵ Будда. Конфуций. Жизнь и учение — Москва, 1995 -С.139.

¹³⁶ Al-Forobiy. Fozil shaxar aholisi -Toshkent. Sharq; 1999 - B. 69

¹³⁷ Monteskye Sh.L. Qonunlar ruhi haqida. T.: “Trust and support”, 2024. – B.25-26

muayyan o‘ringa ega bo‘lgan, asosan aqliy mehnat faoliyati bilan shug‘ullanadigan ziyolilarning ijtimoiy tabaqasi»¹³⁸; «Salohiyat (arab. – yaroqlilik; vakolat, hukmdorlik) – iste’dodning bir turi bo‘lib, insonning muayyan tarzda o‘z ilhomini qabul qilishga tayyorlangandan so‘ng yuz beradigan sifat»¹³⁹. Ta’riflarni umumlashtirib aytadigan bo‘lsak: **intellektual salohiyat deganda insonning aqliy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqaruvchi, uning ma’naviy faoliyati bilan bog‘liq tafakkurlash qobiliyatining oliy sifatini tushunamiz.** O‘z navbatida intelligensiya ana shu sifatga ega jamiyatning ustun qatlamlaridan biri. Biz uni «ziyoli qatlami» sifatida e’tirof etamiz. Aynan, ziyoli qatlami suveren davlat uchun suv va havodek zarur bo‘lib, uning istiqbolini belgilab berishda va mustaqilligini mustahkamlashda asosiy subyektlardir.

IV.MUHOKAMA

Endi davlatlar o‘z geosiyosatlarini «kosmik siyosat» bilan birga olib borish uchun ancha «ter to‘kmoqdalar», desak mubolag‘a qilmagan bo‘lamiz. Chunki endilikda yangi imkoniyatlar «eshigi» sifatida kosmosda ham raqobat muhiti shakllanmoqda. Masalan, dastlab Rossiya va AQShdan so‘ng Xitoy xalq respublikasi ham o‘zining marsoxodi (Mars sayyorasiga olib boruvchi fazoviy kema)ni Qizil sayyora muvaffaqiyatli qo‘ndirganligi bu fikrimizni yorqin isbotidir. Bundan tashqari so‘nggi yillarda amalga oshirilgan ishlar natijasida kosmosga nafaqat ilmiy maqsadlarda, balki sayohat qiluvchilar uchun tijoriy maqsadda ham fazoviy kemalar uchirilayotgani diqqatga sazovordir. Jumladan, 2021 yil 20 iyulda dunyoning eng boy odamlaridan biri sifatida tanilgan Jeff Bezosning kosmosga sayohati muvaffaqiyatli amalga oshirilganligi endilikda rivojlangan davlatlar iqtisodiyotida «kosmik turizm»ning reallikka ko‘chganligidan va istiqbolda yanada rivoj topishiga ishora qilmoqda.

Insoniyat bir paytlari hayoliga ham keltirmagan g‘oyalar bugun globallashuv makonidan chiqib sayyoralararo muloqot maqomiga ko‘tarilib bormoqda. Hatto qudratli davlatlar o‘z imkoniyatlarini fazoda sinab ko‘rishmoqda. Oyni, Marsni o‘zlashtirish, samoviy kemalarda parvoz qilish odatiy holga aylanib bormoqda. Hattoki fazoda harbiy mashqlar o‘tkazish amaliyoti ham boshlab yuborildi. Bu esa davlatlar suvereniteti bora-bora kosmosda ham tatbiq etilishiga olib keladi. Endilikda sun‘iy yo‘ldosh orqali butun Yer yuzini kuzatish imkoniyatlarining kengayishi davlatlar suveren dahlisizligini ham chetlab o‘tmoqda. Buning natijasida esa noma’lum hududlar, tabiiy resurslar aniqlanayotgani qatorida davlatlarning mudofaa, harbiy salohiyati haqida ham ma’lumotlar oshkor bo‘lmoqda. Shubhasiz bular yuksak intellektual salohiyat egalarining ilm-fan sohasidagi tinimsiz izlanishlari natijasi hisoblanadi. Shuning uchun ham bu kabi intelligensiyaga ega davlatlar yuksalishda davom etadi va har tomonlama o‘zlarini muhofaza qila oladi.

Xo‘sh, qanday choralar milliy davlatlar intellektual salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi degan savolga javob izlaymiz.

Birinchidan, mamlakat ta’lim tizimiga ustuvor ahamiyat berish, uni sifatli amalga oshirishda mas’uliyat bilan yondashish talab etiladi. Chunki millatni

¹³⁸ Ma’naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug‘ati. – T.: G‘afur G‘ulom, 2013. – B.102.

¹³⁹ O‘sha manba, 275-bet.

yuksaklikka olib chiquvchi, davlatning globallashtirish jarayonlariga munosib ishtirok qilishiga asosiy omil aynan ta'lim tizimidir. «Insonlarni hech qayerda ishlatib bo'lmaydigan bilim bilan ta'minlash ularni isyon qilishga undash bilan barobardir»¹⁴⁰, deydi Gustav Lebon. Shuning uchun ta'lim tizimini nafaqat bugungi kun, balki kelajak nuqtayi nazaridan ham baholash talab etilmoqda. Biz buni Yaponiya, Janubiy Koreya kabi ko'plab rivojlangan davlatlar misolida juda yaxshi bilamiz. Qiziq tomoni ushbu davlatlarda tabiiy resurslar deyarli yo'q ekanligiga qaramasdan, avvalo, o'z intellektual salohiyatiga tayanib dunyoning rivojlangan davlatlariga aylangani barchaning e'tiborini tortadi. Ma'lumki, Yaponiya Ikkinchi jahon urushini mag'lubiyat bilan yakunlagan. Urushda 6,5 mln aholisi halok bo'lgan, 1,5 mln kishi bedarak yo'qolgan¹⁴¹, atom bombalaridan zararlangan, ko'p hududlarini boy berib ayanchli holga tushib qolgan Yaponiya urushdan so'ng nafaqat o'zini tiklab oldi, balki tinch taraqqiyot yo'lida dunyoning eng ilg'or mamlakatlari qatoridan ham o'rin egalladi. Bunda uning o'ziga xos ta'lim tizimi, milliy an'analariga sodiq mehnatkash xalqi va G'arbning ilg'or tajribasini uyg'unlashtirgani muhim omil bo'lib xizmat qildi. Bugun dunyo ta'lim tizimida oldingi o'rinlarda turuvchi Finlyandiya tajribasi ham ko'pchilikni havasini keltiradi. Chunki undagi ta'limga o'ziga xos yondashuv millat ravnaqiga munosib xissa qo'shib kelmoqda. Bunda har bir o'quvchiga iqtidor egasi sifatida qarash, tenglik tamoyilining mavjudligi, o'qituvchilar imkoniyatlarining kengaytirilganligi kabi amaliy ishlar o'z samarasini bergan;

Ikkinchidan, tafakkur va ilmiy ijod erkinligini ta'minlash. Har qanday ijod erkin muhitda yuksaladi, ayniqsa, kishining ijodkorligi bunda yaqqol namoyon bo'ladi. Bugun rivojlanishdan ortda qolayotgan davlatlarning kamchiliklaridan biri ular tomonidan inson tafakkuriga «senzura» o'rnatganligida, uni muayyan qolipga solganligidadir. Inson ijodiy faoliyati natijalariga fan, adabiyot, san'at asarlari, ixtiro, sanoat namunalari, seleksiya yutuqlari, EHM (elektron hisoblash mashinalari) dasturlari, asarlarning ijrolari kabilar kirib, ularni bir so'z bilan intellektual mulk ob'ektlari sifatida e'tirof etamiz. Ma'lumki, inson tafakkuri, aqli va ijodi har qanday taraqqiyotning, yuksalishning asosiy manbai hisoblanadi. Binobarin, o'z taraqqiyoti to'g'risida qayg'uradigan har qanday jamiyat ijod erkinligiga keng yo'l ochib berishi, barcha insonlar fan, adabiyot, san'at asarlaridan hech qanday to'sqinliklarsiz bahramand bo'lishiga imkoniyat yaratib berishi lozim. Undan siyosat, mafkuraviy qurol sifatida foydalanish insoniyat tafakkuri mahsullaridan uning o'ziga qarshi, noto'g'ri maqsadlarda foydalanilishiga olib kelishi mumkin. Sobiq Sovet Ittifoqi davrida yagona kommunistik mafkura ta'sirida insonning o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon qilishiga qo'yilgan to'siqlar ko'plab ziyolilarning o'z qarashlaridan voz kechishiga yohud mamlakatni tark etishiga sabab bo'lganligini unutmashlik darkor. Zero 1948 yil 10 dekabrda qabul qilingan «Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi»ning 19 moddasida: «Har bir inson e'tiqodlar erkinligi va ularni erkin ifoda qilish huquqiga ega; bu huquq hech bir to'siqsiz o'z e'tiqodlariga amal qilish erkinligini hamda axborot va g'oyalarni har qanday vosita bilan, davlat chegaralaridan qat'iy nazar, izlash, olish

¹⁴⁰ Lebon G. Omma psixologiyasi. – T.: Yoshlar matbuoti, 2021. – B.79.

¹⁴¹ Ergashev Sh. Jahon tarixi. – T.: O'zbekiston, 2019. – B.355.

va tarqatish erkinligini o‘z ichiga oladi»¹⁴², deyiladi. Shu asosda qabul qilingan mustaqil O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 53-moddasida ham «har kimga ilmiy va texnikaviy ijod erkinligi, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqi»¹⁴³ kafolatlangan bo‘lib, bu sobiq tuzumdan qolgan asoratlarni bartaraf etishning huquqiy asosi bo‘lib xizmat qilmoqda;

Uchinchidan, «Inson kapitali»ni qo‘llab quvvatlash ya‘ni, mablag‘ni ayamaslikdir. Bugungi kunda «inson kapitali» tushunchasi shaxsning o‘ziga foyda keltiruvchi, yoki ijtimoiy himoyalash imkoniyati sifatidagi biryoqlama yondashuvdan insonning bilim darajasining samaradorligini anglatuvchi tushunchaga aylandi. Bu borada sotsiologiya fanlari doktori, professor Mansur Bekmurodov shunday deydi: «Inson kapitali – bu muayyan odamdagi bilim, tajriba, ko‘nikma va qobiliyatlarning iqtisodiy samaradorligidir. Inson kapitalidan to‘g‘ri foydalanish faqat bir tomonlama ya‘ni, shaxsiy manfaat yo‘lida emas, balki jamiyat manfaatlari yo‘lida foydalanish zarurati kun tartibiga qo‘yila boshlandi»¹⁴⁴. Albatta inson o‘z mehnati mahsulidan avvalo o‘zi bahramand bo‘lishga haqlidir. Chunki bunga u o‘z mehnati, qobiliyati, zehni, bilimi, harakati tufayli erishgan hisoblanadi. Lekin insonning muayyan millat vakili, muayyan davlat fuqarosi sifatida Vatani oldidagi muqaddas burchi ham borki, bu insoniylikning oliy mezonlaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Shu sababli ham har bir inson o‘z imkoniyatlarini Vatani, millati uchun ham safarbar qila olishi uning «ma‘naviy» burchidir. Buning uchun inson kapitalini ro‘yobga chiqarishda va qo‘llab-quvvatlashda davlatning roli benihoya katta bo‘lishi kerak. Chunki inson kapitaliga yo‘naltirilgan mablag‘ ertami-kechmi o‘zini oqlaydi. Shundagina shu davlatga, shu millatga xizmat qiladigan fidoiy kadrlar yetishib chiqadi;

To‘rtinchidan, qonun ustuvorligini barcha sohalarda ta‘minlanishiga erishish. Afsuski, kam taraqqiy etgan mamlakatlar hayotida qonunlarga yuzaki qarash, ularni chetlab o‘tish, yoki ularning barchaga bir hilda amal qilmasligi holatlari uchrab turadi. Buning hisobiga aholining qonunlarga, avvalo, davlatga nisbatan ishonchi yo‘qoladi. Qonun ustuvorligini ta‘minlash uchun hokimiyatning barcha tarmoqlari, avvalo mansabdor shaxslarning qonun doirasida ish ko‘rib namuna ko‘rsatishlari talab etiladi. Shundagina jamiyatning qolgan a‘zolari millat ravnaqiga beminnat xizmat qiladi;

Beshinchidan, fan va ishlab chiqarish o‘rtasida uzviy bog‘liqlikni ta‘minlash. Ma‘lumki, rivojlangan davlatlarda fan va ishlab chiqarish o‘rtasida mustahkam uzviy aloqa o‘rnatilgan. Universitetlar iqtisodiyotning, yangiliklarni joriy qilishning «lokomotivi» bo‘lib xizmat qiladi. Biroq kam rivojlangan milliy davlatlar hayotida fan ishlab chiqarishdan uzilib qolgan. Bunga sabab esa iqtisodiy imkoniyatlarning cheklanganligi, sanoat korxonalarining yetishmasligi, ilmiy-tajribaviy ishlar uchun shart-sharoitlarning aytarli darajada ta‘min etilmayotganligi kabi holatlardir. Bu «kamomad» to‘ldirilmas ekan, ushbu davlatlarning mavjud holatida o‘zgarishlar kuzatilmaydi, raqobat yuzaga kelmaydi;

¹⁴² Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. – T.: Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy markazi, 1998. – B.28.

¹⁴³ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: O‘zbekiston, 2023. – B.22

¹⁴⁴ Bekmurodov M. Zamonaviy boshqaruv sotsiologiyasi. – T.: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. – B.160

Oltinchidan, xususiy mulk, shu jumladan mualliflik huquqini himoya qilish. Olim o‘zi yaratgan mulkka egalik qilishi, undan daromad ham olishi zarur. Chunki uzoq yillik mashaqqatli mehnati natijasidan boshqalar foydalanishi unga ham ma’naviy, ham moddiy ishtiyoq berishi unga keyingi ixtirolar yaratishiga turtki bo‘lib xizmat qiladi. Yosh avlod esa bundan o‘ziga saboq olib, ilmiy yangilik qilishga intilishi kuchayadi. Shu o‘rinda ta’kidlab o‘tish kerakki O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 53 moddasida xususiy mulkning boshqa mulk shakllari singari daxlsiz va davlat himoyasida ekanligi to‘g‘risidagi norma mustahkamlangan bo‘lib, bu orqali ishlab chiqarish, xo‘jalik yuritish jarayonining takomillashuvi qonunan himoya qilingan;

Yettinchidan, jamiyatda ziyolilar va o‘qituvchilar maqomini yuksaltirish. Afsuski, so‘nggi paytlarda jamiyatda san’atkorlar, sportchilar, ijtimoiy tarmoqlarda faol blogerlarga qarab ijtimoiy fikr shakllanmoqda. Biz jamiyatda yuqorida nomlari zikr qilingan toifaning ham o‘rni borligini e’tirof etamiz. Ular orasida ham bir vaqtning o‘zida ziyoli insonlar borligi ijobiy holat. Biroq ba’zi «san’atkor»lar, «sportchi»lar, «tik-toker»larning hayotga nisbatan yengil-yelpi qarashlari, o‘ziga xos turmush tarzlari qolgan jamiyat a’zolariga, ayniqsa millatning ertasi bo‘lgan yosh avlod tarbiyasiga «etalon» bo‘lishi ma’naviy qashshoqlikka, ilm-fanga qiziqmasdan pul topishning oson yo‘llariga berilib ketishiga olib keladi. Jamiyatda intelligensiyaning obro‘si, qadr-qimmatini yuksak bo‘lsa, yosh avlod ularga qarab yo‘nalish oladi. Bir paytning o‘zida davlat har tomonlama rivojlanadi. Bugungi zamonda taraqqiyot cho‘qqisidagi mamlakatlar rivojiga aynan intelligensiyaning xizmatlari borligi rad etib bo‘lmas haqiqatdir;

Sakkizinchidan, mamlakatda har kimga, har qachon, har qanday holatda va har qacda bo‘lsa-da oliy ta’lim olish imkoniyatlarini kengaytirish. Pandemiya insoniyatga xavf barobarida bir qator imkoniyat eshiklarini ham ochdi. Ayniqsa, aksar endi rivojlanish yo‘liga kirgan davlatlar hayotiga raqamli texnologiyalarni ommalashishiga sabab bo‘ldi. Ta’lim tizimi ham, xalqaro miqyosdagi uchrashuvlar ham onlayn tartibda tashkillashtirilmoqda. Shunday ekan oliy ma’lumotli bo‘lishga ehtiyoji bor jamiyat a’zolarining barchasiga sharoit yaratish zarur. Aholisining 55 foizini yoshlar tashkil etadigan O‘zbekiston misolida qarasa oliy ta’limga qamrov 35 mln aholiga nisbatan atigi 121 mingni tashkil etadi. Natijada ko‘pchilik xorij oliy ta’lim dargohlariga o‘qishga borishga majbur bo‘ladi. Shuning uchun ham 2030 yilgacha oliy ta’limga qamrovni 50 foizgacha oshirish maqsad qilindi¹⁴⁵. Albatta bu ijobiy holat, biroq shiddatli globallashtirish davri uchun bu juda kech hisoblanadi;

To‘qqizinchidan, jamiyatda tolerantlik (bag‘rikenglik) muhitini saqlanib qolishiga har tomonlama ko‘maklashish. Afsuski, bugungi aksar milliy davlatlar ijtimoiy-siyosiy hayotida mana shu tamoyilning amal qilishi tobora qiyin kechmoqda. Jumladan, davlat tomonidan olib borilayotgan ochiqlik va oshkoralik siyosati ortidan o‘zbek jamiyatida ham turli qarashlar, fikrlar, g‘oyalar «to‘qnashuvi» kuzatilmoqda. Eng xavfli tomoni diniy va dunyoviy qarashlar o‘rtasidagi murosasizlik jamiyatdagi

¹⁴⁵ O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. 2019 yil 8 oktabr, PF-5847-son.

bo‘linishga olib kelish ehtimolini yuzaga keltirmoqda. Diniy qarashlarni noto‘g‘ri talqin qilish orqali diniy mutaassiblik, dunyoviy qarashlarni bo‘rttirish orqali esa axloqsizlikning urchishi ortidan turli ijtimoiy bo‘hronlar sodir bo‘ladigan bo‘lsa, bundan tashqi kuchlar o‘z manfaati yo‘lida foydalanishi mumkin. Ilm-fan uchun esa jamiyatdagi barqaror, bag‘rikeng muhit juda katta ahamiyat kasb etadi. Chunki qaysi din, millat vakili bo‘lishidan qat’iy nazar o‘z intellektual salohiyati bilan insoniyatga nafi tegadigan shaxslar har doim shunday muhit tomon intilishadi. Buni Ikkinchi jahon urushi davrida fashistlar tazyiqi tufayli ko‘plab insonlar qatori olimlarning ham boshqa o‘lkalarga panoz izlab ketganligi misolida yaxshi bilamiz;

O‘ninchidan, barcha sohalarida sog‘lom raqobatni yo‘lga qo‘yish. Albatta raqobat bor joyda rivojlanish bo‘ladi. Shuning uchun ham milliy davlatlar barcha sohalar qatori ta‘lim sohasida ham sog‘lom raqobat muhitini shakllantirishga bosh qosh bo‘lishi darkor. Maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta-maxsus, oliy ta‘limda professor-o‘qituvchilar, olimlar, talabalar o‘rtasida o‘zaro hurmatga asoslangan sog‘lom raqobat muhitini shakllanishi milliy davlatlar uchun «tirgak» bo‘ladigan intelligensiyani yuzaga keltiradi.

V.XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Globallashuvning shiddatli jarayonlarida mamlakatlarni teng ishtirok qilishi, yuksalishi uchun jamiyatning intellektual qatlamini safarbar qilish va ularni band qilishni davlat siyosati darajasiga ko‘tarish talab etiladi. Shuning uchun ham intellektual-ma‘naviy omil milliy taraqqiyotning hal qiluvchi sharti bo‘lib, davlat qudratining eng muhim ko‘rsatkichi va jamiyatning rivojlanganlik darajasini belgilaydi. Bundan shuni anglash kerakki, intellektual salohiyatli xalq o‘zi istiqomat qilayotgan mamlakatining taraqqiyotini ta‘minlash barobarida, uning mustaqilligi kafolati bo‘lib xizmat qiladi. Chunki bunday xalq orqali, avvalo, iqtisodiy farovonlikka erishiladi va bu, o‘z navbatida, siyosiy va ijtimoiy holatning ham yaxshilanishiga xizmat qiladi. Buni har yili BMT tomonidan beriladigan “Baxt indeksi”da ko‘ramiz. Mutaxassislar baxt darajasini aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot, o‘rtacha umr ko‘rish davomiyligi, mamlakatda korrupsiya mavjudligi va o‘z qoniqishini subyektiv baholash kabi ko‘rsatkichlar asosida aniqlaydi. 2024-yilgi natijalarga ko‘ra O‘zbekiston ushbu indeksda 148 ta davlat ichidan 47 o‘rinda qayd etilgan¹⁴⁶. eng baxtli mamlakat sifatida yettinchi marotaba Finlandiya, eng baxtsiz esa Afg‘oniston ko‘rsatilgan. Agar baxtli davlatlar sharoitiga qarasaq, ularda asosan “Sanoat-4” tizimi allaqachon joriy qilinganligiga guvoh bo‘lamiz. Bu, shubhasiz, intellektual salohiyatning natijasidir. Shuning uchun ham mamlakat intellektual salohiyati suverenitetni mustahkamlovchi bosh omil sanaladi.

VI. ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. – T.: Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy markazi, 1998. – B.28.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: O‘zbekiston, 2023. – B.22.

¹⁴⁶ 2024-yil uchun jahon baxt indeksi hisoboti - World happiness report 2024. University of Oxford: Wellbeing Research Centre. Pages – 158.

3. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. 2019 yil 8 oktabr, PF-5847-son.
4. Al-Forobiy. Fozil shaxar aholisi – Toshkent: Shark; 1999 - B. 69
5. Bekmurodov M. Zamonaviy boshqaruv sotsiologiyasi. – T.: Yoshlar nashriyot uyi, 2020. – B.160
6. Будда. Конфуций. Жизнь и учение — Москва, 1995 -С.139.
7. Ergashev Sh. Jahon tarixi. – T.: O‘zbekiston, 2019. – B.355.
8. Lebon G. Omma psixologiyasi. – T.: Yoshlar matbuoti, 2021. – B.79.
9. Ma’naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug‘ati. – T.: G‘afur G‘ulom, 2013. – B.102.
10. Monteskye Sh.L. Qonunlar ruhi haqida. T.: “Trust and support”, 2024. – B.25-26
11. 2024-yil uchun jahon baxt indeksi hisoboti – World happiness report 2024. University of Oxford: Wellbeing Research Centre. – P.158.